

УДК 330.341.1:504:338.48 (477)

І.А.Брижань, к.е.н.,

Полтавський національний технічний університет ім. Ю.Кондратюка,
м. Полтава

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Проаналізовано особливості сучасного розвитку промислового виробництва України та тенденції техногенного впливу вітчизняної промисловості на навколишнє середовище. Доведено необхідність усунення залежності економічного зростання від інтенсивності споживання всіх видів ресурсів, що можливе при застосуванні концепції еколого-орієнтованого розвитку промислового виробництва.

Проанализированы особенности современного развития промышленного производства Украины и тенденции техногенного воздействия отечественной промышленности на окружающую среду. Доказана необходимость устранения зависимости экономического роста от интенсивности потребления всех видов ресурсов, что возможно при применении концепции эколого-ориентированного развития промышленного производства.

Special features of modern development of industrial production in Ukraine and trends of technological environmental impact of the domestic industry on the environment are analyzed. It's proved the necessity of eliminating dependence of economic growth from consumption of all resources, which is possible in applying the concept of eco-oriented development of industrial production.

Ключові слова: екологізація, економічне зростання, екологічна криза, еколого-орієнтований розвиток, промисловість.

Екстенсивний розвиток господарства України при практичному повному ігноруванні його впливу на навколишнє природне середовище зумовив сучасну екологічну кризу, яка протягом ХХ століття переросла з локального рівня в глобальний. Тому останнім часом в Україні спостерігається глобальність масштабів екологічних проблем, країна перебуває в стані затяжної економічної кризи, котра поглиблюється і негативно впливає як на конкурентоспроможність національної економіки, так і на якість життя людей. За розрахунками Всесвітнього економічного форуму, в 2011-2012 роках Україна займала 82-е місце у світовому рейтингу конкурентоспроможності серед 142 країн [1], а у рейтингу якості життя Україна посіла 73 місце серед 192 країн. Як альтернатива такому розвитку для України все більш актуальним є впровадження концепції сталого розвитку. На жаль в Україні термін «сталий розвиток» часто вживають лише для означення неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих галузей економіки. Тоді як сталий розвиток передбачає комплексне поєднання між собою трьох компонентів: економічного, соціального та екологічного.

Основне протиріччя між економічним та екологічним розвитком полягає в тому, що, з одного боку, економіка повинна розвиватися, а з іншого боку, цей розвиток породжує згубні для навколишнього середовища наслідки. Тому особливе значення для подолання кризового становища, для зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище, для захисту екосистем та біорізноманіття, а також збереження ґрунту і води має розробка та практична реалізація заходів, спрямованих на екологобезпечну інтенсифікацію та організацію промислового виробництва. Це необхідно для

того, щоб перевести промисловість України на модель сталого, еколого-орієнтованого та ефективного розвитку.

Проблеми екологізації промислового виробництва останнім часом викликають великий інтерес як серед зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Вивчення цього питання знайшло своє відображення в працях А.Голікова, М.Ігнатенко, Л.Кожушко, М.Макарова, В.Малєєва, Н.Недодаєва, Ж.Поплавської та інших. Дослідженням екологічних інновацій як ефективного методу управління економікою підприємства займалися В.Семенов, О.Михайлюк, В.Шевчук, Ю.Саталків, В.Навроцький та інші. Розробка стратегії розвитку промислового виробництва на основі екологізації з урахуванням специфіки науково-технічного прогресу, стану техногенного навантаження і міжнародного досвіду вимагає розвитку як теоретичних, так і практичних аспектів. Відсутність системних розробок щодо розв'язання цієї проблеми визначили вибір теми дослідження.

Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування необхідності впровадження еколого-орієнтованої концепції розвитку промислового виробництва в Україні на основі аналізу впливу промисловості на навколишнє середовище.

Проблеми економічного зростання та розвитку посідають одне з ключових місць у макроекономічних дослідженнях зарубіжних і вітчизняних вчених. Це зумовлено перш за все зростаючими людськими потребами й поставленими відповідно до них завданнями максимального виробництва продукції з метою найкращого задоволення існуючого попиту. В умовах обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів, технологій можливості розширення масштабів виробництва є фіксованими, а отже, не дозволяють повною мірою відповідати постійно зростаючим потребам.

Сьогодні, коли Україна, як і інші країни, починає жити в умовах обмеженості ресурсів та збільшення викидів вуглецю, головне завдання полягає в повному усуненні залежності економічного зростання від споживання матеріалів і енергоресурсів, зменшенні антропогенного навантаження на навколишнє середовище. Швидка та практично не контрольована індустріалізація, урбанізація, посилення багатьох інших видів антропогенного тиску на довкілля порушили кругообіг речовин і природні процеси в біосфері, внаслідок чого відзначається прискорене руйнування у природі.

Аналіз динаміки абсолютних та інтегрованих показників техногенного навантаження на навколишнє середовище України свідчить про те, що екологічна ситуація у природному довкіллі як життєво важливому середовищі для існування людини залишається досить складною. Деградація та забруднення навколишнього природного середовища – це наслідки надмірного залучення всіх видів ресурсів до використання в промисловій сфері, зростання антропогенних навантажень до критичних рівнів, порушення екологічно допустимих співвідношень. Вони ж зумовлені недосконалою концепцією

розвитку промисловості, екстенсивною, енерго- і ресурсномісткою моделлю ведення промислового виробництва. Так, із 2010 р. в економіці України починають відбуватися позитивні зрушення, що сприяють подоланню негативних наслідків впливу світової фінансово-економічної кризи та поліпшенню показників розвитку промисловості. У результаті індекс зростання промислової продукції у 2010 році становив 11,2%, а у 2011 році – 7,6%. Але розвиток промислового виробництва України супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів і збільшенням розмірів забруднення навколишнього середовища. На сьогодні в Україні на промислове виробництво припадає більше ніж 60% забруднення повітря. Потужні промислові комплекси належать до основних антропогенних факторів розвитку екологічної кризи в Україні. Вони є великими споживачами сировини, енергії, води, повітря, земельних просторів і водночас найпотужнішими джерелами практично всіх видів забруднень (механічних, хімічних, фізичних, біохімічних).

Розвиток промисловості супроводжується інтенсивним забрудненням повітря, води та ґрунту. Аналіз даних Держкомстату України показує, що протягом 2000-2010 рр. максимальний обсяг шкідливих викидів у водне і повітряне середовище спостерігався у 2007 р., що відповідає піку зростання обсягів промислового виробництва [2]. Незначне зменшення негативного впливу у 2009-2010 роках пояснюється скороченням обсягів виробництва у зв'язку з економічною рецесією.

Таблиця 1

Динаміка шкідливих викидів у водне і повітряне середовище України

Показники	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Викиди забруднюючих речовин у повітря, тис. т	5908,6	6615,6	7380,0	7210,3	6442,9	6678
у т.ч. стаціонарними джерелами, тис. т	3959,4	4464,1	4813,3	4524,9	3928,1	4131,6
Викиди діоксиду вуглецю, млн. т		152	218,1	209,4	185,2	198,2
у т.ч. стаціонарними джерелами		152	184,0	174,2	152,8	165,0
Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн.м ³	3313	3444	3854	2728	1766	1744

Усього ж за останні роки в Україні в атмосферу викинуто більш як 100 млн. т шкідливих речовин. Підприємства металургії та енергетики – головні забруднювачі повітря — щорічно дають відповідно 35 і 32% всіх забруднень від стаціонарних джерел. Але металургійні підприємства України оснащені очисним обладнанням лише на 30-50%. За рідкісним винятком це обладнання застаріле чи взагалі таке, що не діє [3]. Великими забруднювачами докільля важкими металами, особливо арсеном і свинцем, а також сірчаною та азотною кислотами є підприємства кольорової металургії. Об'єкти хімічної промисловості викидають у повітря сірчаний ангідрид, оксиди азоту, вуглеводні та інші шкідливі речовини. При цьому необхідно відзначити факт, що майже всі

підприємства хімічної промисловості використовують застаріле обладнання, порушують межі санітарно-захисних зон, не мають очисних споруд або мають, але зовсім не ефективні. На сьогодні в Україні виробництво не має замкнутого циклу і промислові відходи постійно забруднюють навколишнє середовище. За даними статистики, на підприємствах України протягом 2010 року утворилось 419,2 млн. т небезпечних відходів [2].

Тому для України актуальним є прийняття управлінських рішень щодо зростання виробництва, підвищення його економічної ефективності, конкурентоспроможності із врахування екологічного фактора. Дану проблему можна розв'язати за допомогою переходу на інноваційні маловідходні, безвідходні та екологічно безпечні технології [4]. Але дослідження даних Держкомстату свідчить, що рівень інноваційної активності промислових підприємств в Україні залишається на низькому рівні (у 2010 році – 11,5%) [4]. Аналіз розподілу суб'єктів господарювання за напрямками проведених інновацій показує, що більшість підприємств здійснювали витрати на придбання машин, обладнання, установок та інші капітальні витрати, пов'язані з упровадженням інновацій, тоді як упровадження нових технологічних процесів на промислових підприємствах України відбувається дуже повільно, особливо це стосується впровадження маловідходних та ресурсозберігаючих технологій.

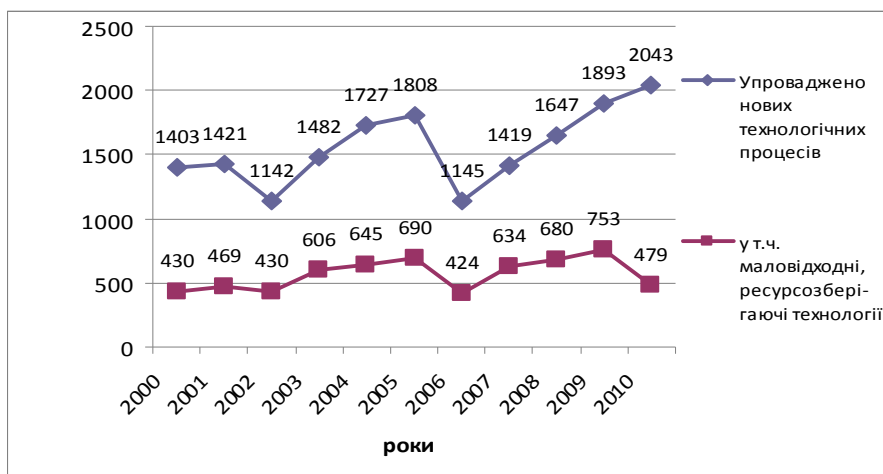


Рис. 2. Динаміка впровадження нових технологічних процесів на промислових підприємствах України

Упровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів – це одні з основних завдань поліпшення екологічної ситуації в Україні та підвищення рівня екологічної безпеки. Сучасні технології, замінюючи застарілий природомісткі, дають можливість істотно зменшити кількість розроблювальних родовищ, зберегти для майбутніх поколінь запаси

вичерпних, невідтворюваних природних ресурсів. Про гігантський потенціал маловідходних технологій свідчать такі цифри: зараз через недосконалість технологій і добутку в землі залишається до 70% нафти, 30% вугілля, 20% залізної руди та інших корисних копалин.

Таким чином, використання Україною низькотехнологічних, сировинно-видобувних та перероблювальних економічних моделей розвитку промисловості при практично повному ігноруванні їх впливу на навколишнє середовище зумовили сучасну екологічну кризу, яка призвела до погіршення здоров'я населення і збільшення його смертності. З 1991 р. смертність перевищує народжуваність, унаслідок чого абсолютне зменшення чисельності населення України за останні 10 років склало 3,7 млн. осіб. Це обумовлює необхідність негайного розв'язання екологічних проблем. А передумовою виходу з еколого-економічної кризи є розроблення і впровадження концепції екологічно-орієнтованого розвитку промислового виробництва, що може забезпечити вирішення триєдиного завдання: збільшення обсягів виробництва, забезпечення конкурентоспроможності через підвищення рівня ефективності використання всіх видів ресурсів та дотримання вимог екологічної безпеки. Особливо важливим є послідовна екологізація промислового виробництва України, яка передбачає насамперед поетапний перехід промислового виробництва України на інноваційні маловідходні, безвідходні та екологічно безпечні технології.

Таким чином, аналіз еколого-економічних показників розвитку промисловості України доводить, що зростання виробництва на існуючій технологічній базі ще більше ускладнить екологічну і, як наслідок, економічну й соціальну ситуацію в країні. Фахівці вважають, якщо очікуване зростання економіки почнеться при існуючій сьогодні структурі та технології виробництва, то екологічний вплив на 20-30% перевищить відповідні екологічні показники навіть при рівні виробництва початку 90-х років. Якщо ж буде досягнуто показників виробництва докризового рівня, екологічні наслідки для України можуть бути катастрофічними.

Оцінюючи катастрофічність сучасних методів економічного розвитку, вичерпність природних ресурсів і взаємозв'язок усіх еколого-економічних процесів, важливим є пошук методів збалансованого розвитку промисловості України, що передбачатиме гармонізацію продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умов збереження і поетапного відновлення природного середовища. Забезпечення збалансованого розвитку вимагає не просто інвестицій в екологію або новітні технології, а перш за все екологічних інновацій. Упровадження на підприємствах екологічних інновацій сприятиме зростанню економічного благополуччя суб'єктів господарювання, забезпечить конкурентоспроможність їхньої продукції, дасть можливість виходу товарів та послуг на світовий ринок, підвищить рівень екологічної безпеки регіонів України та здоров'я людей.

Список використаних джерел:

1. Ukraine: Competitiveness, Trust and Confidence //Launch of The Ukraine Competitiveness Report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/docs/Ukraine_Competitiveness_Report_2011_WEF.pdf
2. Довкілля України у 2010 році [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Білявський Г.О. Основи екології: підручник / Г.О.Білявський, Р.С.Фурдуй, І.Ю.Костіков. –2-ге вид. – К.: Либідь, 2005. – 408 с.
4. Фостолович В.А. Екологічні інновації – основа збалансованого розвитку суспільства/ В.А.Фостолович // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 4. – С.42 – 46.